

УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ ЖЫЛДАРЫНДАГЫ КЫРГЫЗСТАН

Адамзаттын тарыхындагы эң кандуу жана катаал Улуу Ата Мекендик согуш жер жүзүндө терең жаракат калтырып, кан кечкен кыркынчы жылдары биздин ата бабаларыбыз Ата Мекенин коргоп, өз парзын абийирдүүлүк менен аткарышкан.

Дүйнөлүк үстөмдүккө жетүүнү көздөгөн фашисттик Германия 1941-ж. 22-июнда СССРге кол салган. Немецтик-фашисттик баскынчылардын жырткычтык менен кол салышы совет элинин тынч жашоосун дүрбөлөңгө салган. Ошентип, Социалисттик Ата Мекендин көз каранды эместиги жана эркиндиги үчүн Улуу Ата Мекендик согуш башталган. Согуш жөнүндөгү кабар көп улуттуу совет элинин, анын ичинде кыргыз элинин, кыжырдануусун туудурган.

1941-1945 жылдарындагы Улуу Ата Мекендик согуш мезгилинде өз Ата Журтунун ар-намысын жана ачык асман үчүн курман болушкан кыргызстандык жоокерлер аз эмес. Өзүнүн каардуулугу боюнча мурда болуп көрбөгөндө салгылашуулардын жер дүңгүрөткөн жаңырыгы төрт жыл бою басылган жок, бул салгылашууларга биздин 300 миңден ашык кыргызстандык жердештерибиз катышты. Курман болгондорду эсте ыйык тутуу жана да өз Мекени үчүн өмүрүн кыйгандардын урматына жагылган түбөлүк от-кийинки муундардын ыраазычылыгынын бир аз гана бөлүгү, кан майдандан түбөлүк кайтпай калган бардык кыргызстандыктар жөнүндөгү эскерүүнүн жарык шооласы. Майданга аттанып кеткен бойдон үйүнө кайтпай дайынсыз жок болуп кеткендер, туткунда азап тартып, крематорийлерде өрттөлгөндөр, бөтөн жерде, бөтөн асман астында түбөлүк калгандар дээрлик жүз миңден ашат. Биз алар менен сыймыктанбай көө

албайбыз, анткени алардын ар бири биз менен силер үчүн, өз жерин жана өз элин сүйгөндүгү жана ага берилгендиги үчүн өмүрүн кыйышкан.

Ошондуктан бүгүнкү күндө биз согуштун ченемсиз кыйынчылыктары менен азаптокторун башынан кечирип, өз өмүрүн кыйып, күчтүү жана коркунучтуу душманды жеңип чыккандардын унутта калышына жол берүүгө акыбыз жок. Демек алардын ысымдары, алардын эрдиктери түбөлүк жашоого татыктуу. Кыргызстандык далай баатырлар өз мекени үчүн жанын беришкен.

Мурда Фрунзе шаарында иштеген Н.М. Дмитров 1941-ж. 10-июльда Белоруссиянын Борисово шаарын коргоодо душмандын эки танкасын талкалаган. Согушта көрсөткөн эрдиги үчүн ал 1941-ж. 31-августта кыргызстандыктардан биринчи болуп Советтер Союзунун Баатыры деген наамга татыктуу болгон.

Командованиенин тапшырмасын үлгүлүү аткаргандыгы үчүн 316-аткычтар дивизиясы 8-гвардиялык деген наам алып, Кызыл Жылдыз ордени менен сыйланган. Волоколамск районундагы, Гуськово деген кыштактын жанында 1941-ж. 18-ноябрда И. В. Панфилов курман болгон. Өлгөндөн кийин ага Советтер Союзунун Баатыры деген наам берилип, ысымы өзүнүн дивизиясын ыйгарылган. Мындан тышкары Советтер Союзунун Баатыры деген наам Панфилов дивизиясынын 28 жоокерине ыйгарылган. Алардын ичинде кыргызстандык Дүйшөнкул Шопоков, Николай Ананьев, Григорий Шемякин, Григорий Конкин, Иван Москаленко, Григорий Петренко, Иван Добробабин болгон.

Түндүк-Батыш фронтунда кызмат өтөгөн учкуч, лейтенант Тимур Фрунзе (М. В. Фрунзенин уулу) эрдик көрсөтүп баатырларча курман болгон. Өлгөндөн кийин ага Советтер Союзунун Баатыры деген наам берилген.

Москва үчүн болгон согушта Кыргызстан КП(б) БКнын мурдагы секретары Асанкул Рысмендиев эрдиги жана уюштуруу жөндөмдүүлүгү менен өзгөчөлөнгөн. Ал атчандар полкунун комиссары катары кызмат өтөгөн. 1942-ж. 8-февралда Смоленск областынын Пастиха кыштагы үчүн кандуу салгылашта эрдик көрсөтүп курман болгон. Сталинград алдындагы жеңишке шыктанган Кызыл Армия кеңири фронтто чабуулга өтө баштаган. 1943-ж. 4,5 айга созулган кышкы чабуулда советтик аскерлер батышка карай 600-700 км жылган. Ленинград блокададан бошотулган. Душмандын жоготуулары көбөйгөн. Экинчи фронттун жоктугунан пайдаланып фашисттик Германия советтик-германдык фронтко 232 дивизиясын (5,2 млн. адам) жаңы чыккан күчтүү техникаларын топтоп, өздөрүнүн "Цитадель", "Пантера" деген пландарын түзүп, Курскинин жанында кызыл аскерлерге сокку уруп, кайрадан чыгышка чабуул коюуну көздөшкөн.

Воронеждин түштүк жагында Дон дарыясынын жээгиндеги согушта 1942-ж. 6-августта Чолпонбай Түлөбердиев душмандын дзотун көкүрөгү менен жаап, өлбөс өчпөс эрдик көрсөткөн. Ага 1943-ж. 4-февралда Советтер Союзунун Баатыры деген наам берилген.

Түндүк Кавказ фронтунда отделениенин командири кыргызстандык Г.И.Выглазов 1942-ж. 16-майда өзүнүн жоокерлери менен душмандын 8 танкасынын чабуулун токтоткон. Ал өзү үч танканы иштен чыгарып, 20 фашистти жок кылган. Ага 1943-ж. 22-февралда Советтер Союзунун Баатыры деген наам ыйгарылган. Ушундай наамга эрдиги үчүн Батыш фронтунда жердешибиз А. И. Волковенко татыктуу болгон.

Сталинград үчүн согушта артиллерист, наводчик, сержант Дайыр Асанов эрдик менен салгылашкан. Ал 1943-ж. январда таамай атуу менен адегенде танканы, миномет батареясын жана душмандын ротасын талкалаган. 23-мартта Харьковдун жанындагы Пятницкое кыштагы үчүн салгылашта Д. Асановдун орудиелик тобуна душмандын 8 танкасы, анын артынан автоматчылар чабуул коёт. Бул беттешүүдө Асанов үч танканы иштен чыгарат, калганы кайрылып качууга аргасыз болгон. 20-25 минуталык авиациялык бомбалоодон жана артиллериялык атуудан кийин душмандар экинчи жолу чабуулга өтөт. Дайыр жалгыз калганына карабастан дагы эки танканы атып токтотот. 4 саатка созулган согушта Асанов 8 танканы, 6 бронемашинаны жана 40 фашистти жок кылган. 1943-ж. 26-октябрда ага Советтер Союзунун Баатыры деген наамы ыйгарылган.

Закавказье фронтунда ротанын саясий жетекчиси Кубат Жуматаев эрдик көрсөткөн. 1942-ж. 16-сентябрда анын ротасынын командири оор жарадар болот. Жуматаев душмандын бекемделген чебин алууга ротаны өзү жетектеп жөнөгөн. Анын ротасы бир нече кыштактарды бошотот. Бир учурда анын ротасына 15 танка чабуул койгон. Күчтөр тең эмес эле. Бул салгылашта Жуматаевдин жоокерлери душмандын 2 танкасын, 80 солдаттын жок кылган. Курчоодо калган Жуматаев гранаталарды денесине байланып өзүнө келе жаткан брондолгон машинага тике барып аны жардырган. Кыргыздын уулу, коммунист К. Жуматаев өлгөндөн кийин Кызыл Жылдыз ордени менен сыйланган

1942-ж. декабрда Кавказ үчүн болгон кармаштардын биринде отделеинин командири Акун Садырбаев душмандын ага кезеги менен ыргытылган 16 гранатасын тосуп алып кайра душманга ыргытууга жетишкен. 17-граната анын колунда жарылып, курман болгон. Бул эрдиги үчүн ал Кызыл Туу ордени менен сыйланган. Анын жолдоштору болсо жардам келгиче, бир сутка бою ордунан жылбай 60 душманды жок кылган. Кавказды коргоодо ротанын саясий жетекчиси Сулайман Жүндүбаев, ага лейтенант Темиркул Үмөталиев, артиллеристтер Керим Кырбакбаев, Тыныбай Бейшенбаев жана Абдыкалык Жумакеев эрдиктерди көрсөтүшкөн.

1942-1943-жж. салгылаштарда көп улуттуу 8-гвардиялык Панфилов атындагы аткычтар дивизиясы өзгөчө ийгиликтерге жетишкен. Андагы жоокерлердин 18,5 процентин кыргыздар түзгөн. Дивизиядагы снайперлер Токтогул Шабеков, Алымкул Абибулдаев, Бозжигит Турдубаев ар бири 25тен 150гө чейин гитлерчилерди атып өлтүрүшкөн.

1943-ж. сентябрда Днепр дарыясынан өтүүдө Кыргызстандын жоокерлери укмуштуудай эрдиктерди көрсөткөн. Бул жерден сержант Анварбек Чортековдун взводу айырмаланган. Алар суудан сүзүп өтүшүп душмандын төрт чабуулунун мизин майтарган. 30 гитлерчини жок кылган. Эрдиги үчүн Чортеков Советтер Союзунун Баатыры деген наамга татыктуу болгон. Днепр үчүн салгылаштардын биринде пулеметчу Садык Алиназаров душмандын 21 солдаттын, 2 офицерин жок кылган. Көрсөткөн каармандыгы үчүн ал да Советтер Союзунун Баатыры болгон. Днепрдеги салгылаштагы майтарылбас эрдиктери үчүн Кыргызстандан барган М. Тешебаев, В. Крикун, В. Беляндр, М. Сапожников, Е. Мазков, Г. Тихонов ж. б. Советтер Союзунун Баатыры деген наамга татыктуу болушкан. Жүздөгөн кыргызстандыктар ордендер жана медалдар менен сыйланышкан.

Душмандын тылында калган кыргызстандык жоокерлер партизандардын катарында согушушкан. Алсак, Украинадагы А. Ковпактын партизандык бирикмесинде эле 17 кыргыз партизан болгон. Алардын ичинен Ишенкул Бейшеналиев өзгөчөлөнгөн. Ал 6 татаал операцияга катышып, бир жолу душмандын эшелонун жолдон кулаткан. Белорус партизандарынын арасында А. Мурзакулов, С. Сарыбаев, Б. Узбеков, А. Адашев өндүү кыргыз элинин уулдары душманга каршы согушкан. Алардын ичинен партизан И. Иманбаев "рельсалык согушта" өзгөчө эрдиктерди көрсөткөн. Кыргызстандыктар душмандын тылында, фашисттер убактылуу басып алган Крымда, Ленинградда, Смоленскиде, Псков, Орлов ж. б. областарында каармандык менен күрөшүшкөн. 1942-ж. аягында Панфилов дивизиясынын жоокерлеринин бир тобу ага сержант Ашырбай Коёнкөзовдун командалыгы менен душмандын тылына атайын тапшырма менен жөнөтүлгөн. 1943-ж. январда алар Псков шаарына жакын жерден ленинграддык партизандардын 7-бригадасына кошулган. Көп узабай Коёнкөзов партизандык отряддын 2-ротасынын командирлигине дайындалган. Ал жетектеген рота душмандарга күндүр-түндүр тынчтык берген эмес. 1943-ж. декабрда эле алар 10 эшелонду, 10 паровозду 20дан ашуун вагондорду талкалаган. 1943-ж. декабрда Коёнкөзов жана анын жоокерлери Псков шаарынын жанында душман менен болгон салгылашта эрдик менен курман болушкан.

1944-ж. Эстониянын Нарва шаарына жакын жердеги салгылашта кыргыз учкучу Исмаилбек Таранчиев өзүнүн жалындап күйгөн самолёту менен душмандын күйүүчү май куючу станциясын сүзүп, ал станцияны, анын жанындагы алты танканы, ондогон

немец солдаттарын жардырган. Анын эрдиги учурунда унутта калып, Советтер Союзунун Баатыры деген наам ага 1991-ж. гана ыйгарылган.

1944-1945-жж. чабуулдарда да СССРдин бардык элдеринин жоокерлери бир катарда эрдик менен согушкан. 1944-ж. Ленинграддын алдындагы салгылашта кыргыз жоокерлери О. Жетикашкаев, Ж. Рустамов, М. Юнусалиев ж. б. өзгөчөлөнгөн.

Молдавиянын Дубоссары шаарынын жанында 1944-ж. апрелде орудиедин наводчиги Казак Жаркымбаев душмандын 2 пулеметун, 25 солдаттын талкалаган. Бул салгылашта Жаркымбаев душмандын беш жолку чабуулунун мизин кайтарган. Бул эрдиги үчүн ал Советтер Союзунун Баатыры деген наамга татыктуу болгон.

Согуштун түрдүү этаптарында - Ленинградды, Ржевди, Великие Лукини, Новгородду, Псковду, Нарваны бошотууда Кыргызстандын 660- жана 664- түнкү бомбалоочу авиациялык полктору активдүү катышышкан. Алардын ичинен кыргызстандык аял Евдокия Пасько 780 жолу түнкү бомбалоого учуп чыгып душмандарга бардыгы 93 тонна бомба таштаган. Анын бомбаларынан душмандын маанилүү объектилеринде 109 жолу өрт чыккан. Советтер Союзунун Баатыры Е.Пасько өзүнүн окуучулары менен душманга далай жолу бүлүк салган.

1945-ж. 16-апрелде фашизмдин цитадели - Берлинди штурмалоо башталган. Өтө күчтүү артиллериялык соккудан кийин совет-тик аскерлер чабуулга өтүшкөн. Бул салгылаштардын биринде батальондун саясий жетекчиси Калыйнур Үсөнбеков жоокерлерге күчтүү дем берген. 14-февралдагы бетме-бет салгылашта К.Үсөнбеков душмандын 7 солдаттын сайып өлтүрүп, экөөнү колго түшүргөн. Күжүрмөн тапшырманы ийгиликтүү аткаргандыгы үчүн лейтенант К. Үсөнбеков Советтер Союзунун Баатыры болгон. Үсөнбековдун батальону алгачкылардан болуп Берлинге кирип, ратушаны штурмалоого катышкан. Ратуша үчүн согуштагы эрдиги үчүн К. Үсөнбеков Кызыл Туу ордени менен сыйланган.

Согуштун аяк жагында Польша үчүн салгылашта пулеметчу А.Оторбаевдин эрдиги Советтер Союзунун Баатыры деген наамга татыктуу болгон. Ал Одер дарыясынан өтүп жатканда душмандын беш чабуулунун мизин кайтарып, 25 солдаттын жок кылган.

Батальон бүт бойдон деңизден өтүп жаткан учурда немецтик өзү жүрүүчү замбирек батальонго ок жаадыра баштайт. Абалдын оордугун жана маанисин түшүнгөн Оторбаев эки граната менен өзү жүрүүчү пушкага сойлоп жетип, алдына жыгылуу менен аны жардырган.

Берлин үчүн болгон салгылашта жердештерибиз учкуч-штурман, Советтер Союзунун эки жолку Баатыры Талгат Бегелдинов, взводдун командири Советтер Союзунун Баатыры В. Бельяндра ж. б. өзгөчө эрдиктерди көрсөтүшкөн.

Ошентип, Улуу Ата Мекендик согушта Совет эли эркиндик, көз каранды эместик үчүн жан аябай салгылашкан. Көп улуттуу Кызыл Армиянын катарында Кыргызстандан барган 365 миң жоокер да Ата Мекенди коргоонун үлгүлөрүн көрсөтүшкөн. Согуштагы эрдиктери үчүн 10 миң кыргызстандык жоокер орден жана медалдар менен сыйланышкан. Алардын 76сы Советтер Союзунун Баатыры деген наамга татыктуу болушкан. 29 жоокер Даңк орденинин үч даражасын тең алышкан. Кыргызстандык жоокерлердин көпчүлүгү мекенинин, өз элинин эркиндиги үчүн курман болушкан.

Биз кандуу казаттан кайтпай калгандарыбыздын арбагын эскерип, баш ийип, таазим кылабыз. Согуш жылдарынан бизди убакыт улам алыстаткан сайын, ал бизге жер жүзүндөгү жашоо турмуш үчүн өлүмгө башын байлаган жоокерлердин өлбөс-өчпөс эрдигине терең жана толук баа берүүгө мүмкүндүк берет. Алар ар дайым биздин жүрөгүбүздө жана биздин иштерибизде биз менен бирге болуп келишкен жана мындан ары да биз менен бирге боло беришет. Алардын эрдиктери уламышка, элдик эскерүүнүн жана элдин дилинин бир бөлүгүнө айланууда.

Ылайым, дүйнөдө согуш болбой, элдин жашоосу тынчтыкта өтсүн!

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Адабияттар:

1. Их подвиг будет жить в веках. - Ф., 1985.
2. История Киргизской ССР. - Ф., 1990. - Т. 4.
3. История Кыргызстана: XX век. Учебник для ВУЗов. - Б., 1998.
4. Керимбаев С.К. Советский Киргизстан в Великой Отечественной войне 1941-1945. - Ф., 1985.
5. Кызаева Д.Ш., Доценко Т.Д., Бегалиев С.И. Архивные документы свидетельствуют.
6. Кыргыз Советтик Социалисттик Республикасы: Энциклопедия. - Ф., 1983. - 153-157-166.